

7.3. lecke: Ész és szabadság

Noha Spinoza különbözik Descartes-tól abban, hogy nem fogadja el a szabad akarat létét, abban egyetért vele, hogy az észnek kell az affektusokat irányítania ahhoz, hogy az ember felszabaduljon az affektusok szolgásga alól, és az etikus élet megvalósuljon. Most azt kell megértenünk, hogyan lehetséges ez.

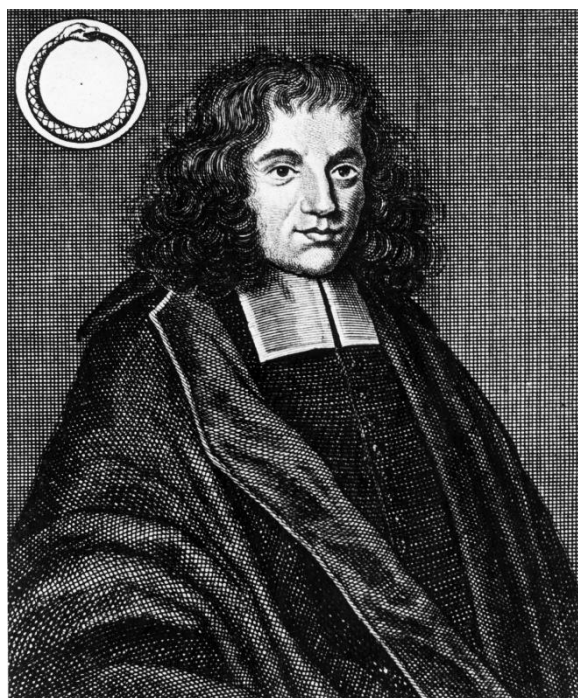
Inadekvát és adekvát ismeret

Annak megértéséhez, mit tehet az ész az affektusok megváltoztatásában, meg kell értenünk a különbséget **inadekvát és adekvát megismerés** között. Az adekvát megismerés igaz megismerést jelent, azaz azt a kognitív helyzetet, amikor az elme tudja az igazságot valamiről. Az elmében minden ismeret ideák (eszmék, képzetek, fogalmak) által valósul meg. Spinoza szerint **akkor tudjuk az igazságot, amikor valamiről adekvát, azaz igaz ideával rendelkezünk**. Az igaz idea azt jelenti, hogy tökéletesen megjeleníti a saját tárgyát. Az ész Spinoza szerint az igaz, adekvát ideák által történő megismerést jelenti.

Az inadekvát ismeret nem igaz vagy csak részben igaz ismeretet jelent. Ez esetben az idea nem tökéletes. Ebben az esetben az ész nincsen az igazság birtokában.

Spinoza szerint a **gondolkodás legfőbb célja az igazság megismerése**, azaz adekvát ideákkal rendelkezni mindenről. Ez az ész dolga. Minél több adekvát ideával rendelkezik az ész, annál nagyobb mértékben tesz szert igaz ismeretre, és **annál kisebb az affektusok hatalma felettünk**.

Az inadekvát ismeret a rosszal függ össze. Emlékezzünk rá: a rossz és a jó csak az ember perspektívájában adott, a természet vagy Isten vonatkozásában nem. Ha tehát valamit rossznak tartunk, ha valamitől szenvedünk, akkor arról inadekvát ismeretünk van.

„A rosszról való ismeret: inadekvát ismeret. (IV, 64)

„Az emberi elme, ha csupán adekvát ideái volnának, nem alkotna fogalmat a rosszról. (IV, 64, KT)”

Ha tehát az elme mindent adekvát, igaz módon ismerne meg, akkor semmit nem tartana rossznak. Ha semmit nem tartana rossznak, akkor semmitől nem szenvedne. Éppen ezért Spinoza **az adekvát megismerést a cselekvés forrásának tekinti**. Az adekvát megismerés cselekvés és nem szenvedés. Éppen ezért lehet az adekvát megismerés a szabadság forrása.

„Az olyan affektus, amely szenvedély, megszűnik mint szenvedély, mihelyt világos és elkülönített ideát alkotunk róla.” (V, 3)

Ha tehát az affektusokról, amelyek negatívak és szenvedést hordoznak, adekvát ideát képes formálni az ész, akkor az az affektus megszűnik negatív affektusnak lenni, és **átalakul pozitív affektussá**. A gyűlölet olyan szomorúság, amelyet egy külső ok ideája kísér. Ha azonban a külső okról adekvát ideára teszünk szert, akkor megszűnünk gyűlölni azt, és gyűlöletünk szeretetbe fordul iránta. A szenvedés ezáltal cselekvéssé válik, a cselekvés pedig ellentétes a szolgassággal és szabadságot jelent.

Az ész és az affektusok

Spinoza következő alapelve tehát így hangzik: **a szenvedés háttérében mindig inadekvát ismeret áll**. A szenvedés mindig negatív affektussal jár. Ha megismerésünk a szenvedés tárgyára vonatkozóan adekváttá lesz, akkor **megszűnik a tárggyal kapcsolatos szenvedés**. A negatív affektus így módon pozitív affektussá változik.

Az ész tehát az adekvát megismeréssel képes hatást gyakorolni az affektusokra. A szomorúságot képes örömé, a gyűlöletet szeretetté változtatni.

Spinoza szerint az ész természete abban áll, hogy adekvát ideái legyenek a valóságról. Ugyanakkor azt is tudjuk, hogy a valóság nem más, mint Isten avagy a természet. A természet pedig szükségképpen olyan, amilyen, nem rossz, nem jó, hanem meghatározott. Ennek megismerése **felszámolja a negatív affektusokat a sorssal, életünk rossznak tűnő eseményeivel kapcsolatban**.

„Amennyiben az elme valamennyi dolgot mint szükségszerűt ismeri meg értelme révén, annyiban többre képes az affektusok ellenében, vagyis kevésbé szenved tőlük.” (V, 6).

Isten értelmi szeretete (*amor Dei intellectus*)

Amikor a valóságot helyesen ismerjük meg: Istent magát ismerjük meg, hiszen a természet Isten. Minden Isten kifejeződése, minden Istentől nyeri szükségszerűségét. Ahhoz, hogy ne szenvedjünk a negatív affektusainktól, az szükséges, hogy **az affektusokat Istenre azaz a természetre vezessük vissza**.

„Az elme képes arra, hogy a test valamennyi affekcióját, vagyis a dolgok képeit Istenre vezesse vissza.” (V, 14.)

Ez azért lehetséges, mert a test a természet elválaszthatatlan, szerves része, tehát Isten része is. Éppúgy, ahogy az elme is része Istennek. Hiszen minden, ami van Isten, így minden Istenben van. Következésképpen **mindent Isten vonatkozásában kell megérteni**. Az ész az elmében éppen annak a képessége, hogy mindent, ami van, Istenre vezessen vissza. És ha ez megtörténik, akkor az ember mindent elfogad úgy, ahogy vele történik pozitív affektusok kíséretében.

„Az elme legfőbb java Isten ismerete, legfőbb erénye pedig Isten megismerése.” (IV, 28)

Isten megismerése: az erény útja, a cselekvés, a szabadság, az öröm, a tökéletesség, a szeretet útja. Isten megismerése: annak megismerése, hogy minden szükségszerűen úgy van, ahogy van. Tehát nincsen jó és rossz. Ezért semmit nem fog az elme gyűlölni, semmiben nem lát majd rosszat, hanem minden úgy fogad el, ahogy kapja.

„Aki önmagát és affektusait értelme révén világosan és elkülönítetten ismeri meg, az szereti Istent, és pedig annál jobban, minél jobban megismeri önmagát és affektusait.” (V, 16)

Ezt nevezi Spinoza **Isten értelmi szeretetének** (*amor Dei intellectus*)

„Az elmét teljességgel ennek az Isten iránti szeretetnek kell elfoglalnia.” (V, 17)

Azért értelmi szeretet, mert ez a szeretet az ész megismerésére épül, amennyiben az adekvát megismerést pozitív affektusok kísérik, kiváltképpen a szeretet.

Isten értelmi szeretete nem más, mint a szabadság, a boldogság, a bölcsesség és az erény. Ennek elérése **az ember legnagyobb tökéletessége**. Mert ekkor valósul meg leginkább a saját természetének parancsa önmaga fenntartására.

„Minél nagyobb valamely dolog tökéletessége, annál inkább cselekszik, s annál kevésbé szenved, s viszont minél inkább cselekszik egy dolog, annál tökéletesebb.” (V, 40)

„A boldogság nem az erény jutalma, hanem maga az erény. S nem azért örvendünk neki, mert vágyainkat megfélézzük, hanem fordítva: mivel örvendünk neki vagyunk képesek megfélézni vágyainkat.” (V, 42)

Ez az *Etika* utolsó tétele. Ezzel lesz teljessé az etika, amely a bölcsesség legvégső foka. A jól vezetett, boldog élet megvalósulása.

Ész és altruizmus

Az etika ötödik könyve a jó élet feltételeihez vezet el a gondolkodó embert. A bölcs, szabad és boldog ember az, aki a leghatékonyabban valósítja meg a conatust. Ésszerűen vezet életét, és mindenben azt keresi, ami cselekvőképességét növeli, és elméjét nagyobb tökéletességre viszi. **Ez az életmód nem egoista, hanem a legtökéletesebben altruista.** Isten értelmi szeretete egyúttal **mások szeretetét** is jelenti.

„Az, aki az erény útján jár, azt a jót, amelyet magának kíván, a többi embernek is fogja kívánni, mégpedig annál jobban, minél nagyobb benne Isten ismerete.” (IV, 37)

Az tehát, aki képes az esze által a szenvedélyei uralma alól felszabadulni, a legésszerűbben cselekszik, és másokkal mindenben az összhangot és harmóniát keresi.

„Az emberek csak annyiban egyeznek természetükben szükségképpen mindig egymással, amennyiben az ész vezetése szerint élnek.” (IV, 35)

„Minthogy az ész nem követel semmit a természet ellenére, ezért azt követeli, hogy mindenki szeresse önmagát, keresse a maga hasznát, ti. azt, ami valóban a hasznára van, kívánja mindazt, ami az embert igazán nagyobb tökéletességre viszi, s egyáltalán, hogy mindenki törekedjék, amennyire rajta múlik, a maga létét fenntartani.” (IV, 18. M)

Az ésszerű conatus tehát az emberek közötti együttműködést teszi lehetővé. Ezzel mindenki a másik javát keresi, és ezáltal keresi saját javát is.

„Az ember számára semmi sem hasznosabb az embernél. Az emberek nem kívánhatnak becsesebbet létük fenntartására, mint azt, hogy mindnyájan úgy megegyezzenek minden dologra nézve, hogy valamennyiük teste és elméje szinte egy testet és egy elmét alkotson, s mindnyájan tőlük telhetően együtt törekedjenek létük fenntartására, s mindnyájan együttesen keressék mindnyájuk közös hasznát. Ebből következik, hogy azok az emberek, akiket az ész kormányoz, azaz azok az emberek, akik az ész vezetése mellett keresik a maguk hasznát, nem vágyódnak semmi olyasmire, amit nem kívánnának a többi ember számára, s ezért igazságosak, hűségesek és becsületesek.” (IV, 18. M)

Összefoglalás

Az ész az adekvát megismerés által képes hatást gyakorolni az affektusokra. Azoknak az okoknak az adekvát megértése, amelyek affektusokat váltanak

ki bennünk, a negatív affektusokat pozitívokká változtatják. Az ész felismeri, hogy a test (és az elme) a természet része, és hogy a természetben minden szükségszerűen történik. Ez a felismerés a negatív affektusokat pozitívokká változtatja, és így az affektusok összhangba kerülnek a conatuszal. Az ész a természetben Isten ismeri meg. A teljes szabadság, boldogság és bölcsesség Isten értelmi szeretete által valósítható meg. Ez a szeretet az életörömhöz vezet el, miközben mások szeretetére és a velük való együttműködésre törekszünk.

Kérdések:

Mit jelent az adekvát és inadekvát ismeret?

Miként befolyásolják az adekvát ismeretek az affektusokat?

Mit jelent Isten értelmi szeretete?

Isten szeretete hogyan függ össze az altruizmussal?

Mi az összefüggés a pozitív affektusok és a szabadság között?